

Ország, tartomány	Többslet (Fl.)	Xr.	(a) Bevétel-Kiadás	(b) Többslet-Hiány	Különbség (a)-(b)
Erdély	198 037	9	198 037	198 037	0
Összesen	7 101 683	52	6 859 425	6 870 647	-11 222
Összesen a forrás szerint	7 085 161	54	6 854 126	6 854 125	1

Forrás: Berlász: Erdélyi jobbágyság... i. m. 281. töredék krajcárok nélkül; MOL, E 554, Fol. Lat. 918, 77-78. javított változat.

Monok István

A KÖNYVTÖRTÉNÉSZ BERLÁSZ JENŐ

Sokat gondolkodtam azon, hogy közleményem címe ne „*A könyvtáros Berlász Jenő*” legyen-e. Benkő Samu, a 90 éves Berlász Jenő köszöntésekor¹ azonban nagyon sok mindent megírt arról, hogy ki is a könyvtáros, és arról, hogy a válasz mennyire összeköthető az ünnevelt személyével, munkásságával. A könyvtáros munkája ugyanis elsősorban a tartalomról szól. Akkor is arról, ha a könyvtáros embernek a legfőbb dolga a könyvtárban őrzött dokumentum nevének a leírása (vö. Umberto Eco: *A rózsza neve* – vagyis nem a rózsával, hanem a nevével kell törődnie). A dolgok nevét viszont csak az tudja leírni, aki megismerte azokat. Pontosabban, aki ismeri a dokumentumot, jobb nevet tud neki adni, mint az, aki csak „technikailag” ismeri meg. Így volt ez az első könyvtár megalapításától napjainkig. A modern könyvtár akkor is könyvtár marad — kár is másként nevezni —, ha a könyvtárosok információs szakembereknek hívatják magukat. A nem pontos, nem ellenőrzött információ ugyanis nem ténylegesen az. Számomra Berlász Jenő, illetve az ő generációjának tagjai, akik a könyvtárban dolgoztak — még akkor is, ha tudjuk, bizonyos tekintetben, kényszerültek ott dolgozni — az igazi könyvtárosok. Berlász Jenő egyébként a könyvtáros munka technológiai részével is sokat törődött. A kéziratok feldolgozásának nem létezik nemzetközi vagy hazai szabványa. Ha valaki ilyen munkába fog, vagy ezt akar-ná tanulni, akkor az ő egyetemi jegyzetével² kell először is megismerkedni. Szemlélete tartós hatású, oktatási anyagként is kiadták³ gondolatait. A kéziratok feldolgozásának nemzetközi gyakorlata is érdekelte,⁴ és külön végiggondolta a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának történetét, de fő-

¹ Benkő Samu: Gondolatok a könyvtárosságról. In: Gazdaságtörténet – könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk. Buza János. Bp. 2001. BKÁE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek, 1.) 25-36. Ebben a kötetben Berlász szakirodalmi munkásságának bibliográfiája is megtalálható (511-514.), így csak a legjelentősebb tanulmányaira, könyveire hivatkozok.

² Berlász Jenő: Kéziratok katalogizálása. Bp. 1958. Országos Könyvtárügyi Tanács (Az Országos Könyvtártudományi Tanács kiadványai, 3.)

³ Berlász Jenő: Tájékoztató a kéziratári gyűjtőkörről, rendszerezésről és a kézirat-katalógusok sajtó alá rendezéséről. Bp. 1975. OSZK KMK.

⁴ Vö. Berlász Jenő: A kéziratkatalogizálás kérdései Ausztriában. Magyar Könyvszemle, 92. (1976) 424-426.

ként az anyag elrendezését (történetiségében és könyvtári gyakorlatában egyaránt).⁵

Kétségtelen azonban, hogy Berlász történész, és mint történész tekint a könyvtárra, annak történetére, az abban folyó munkára. Megközelítései nem könyvtörténetiek, nem recepciótörténetiek, hanem intézmény- és társadalomtörténetiek, illetve a számára alapvető vizsgálati szempont az, hogy a könyvtártörténet miként alakult a magyar nemzeti kulturális identitás kialakulása történetének folyamatában. Annak ellenére, hogy az 1960–80-as években a historiográfiai *beszédmód* még nem állította olyan hangsúllyal a középpontba a *hungarus*- és a *magyarságtudat* közti különbséget, mint manapság, valamennyi történész alapvető tanulmányt írt erről (Szűcs Jenő, Klaniczay Tibor, Benda Kálmán stb). Berlász Jenőnek az Országos Széchényi Könyvtár történeti monográfiáját megalapozó tanulmányai (és így maga az 1981-ben megjelent kötet⁶) ebbe a sorba is illik.

Fő kutatási korszaka a korai újkor második fele, és a Kiegyezésig tartó magyar történeti időszak. Könyvtártörténeti munkássága a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára múltjának vizsgálatával kezdődött.⁷ Írt ugyan ismertetést a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történeti monográfiájáról is,⁸ de az MTAK és az OSZK maradt érdeklődésének előterében. Az 1970-es évek első felében — talán a magyarországi könyvnyomtatás félévezredes történeti kiállítására is készülve⁹ — három alapvető tanulmányt is írt a 16–18. század könyvtári intézményrendszeréről, összefoglalva ekkor már két évtizedes forrásfeltáró és elemző tevékenységét e területen. Ezek közül a 18. századi könyvtári kultúráról írottal túllépett a tulajdonképpen a mai napig népszerű köteten, Szarvasi Margit összefoglalásán,¹⁰ amely a maga idejében jó háttérrel adott Kulcsár Adorján munkájának.¹¹ Berlász Jenő feldolgozása¹² ez utóbbi szempontjait is részben magáévá tette, és jól összhangba hozta az irodalomtörténészeknek azzal az igényével, amely az európai szellemi áramlatok befogadása intézményes kereteinek megismerését célozta. Ennek a tanulmánynak egyes elemeivel külön is foglalkoznia kellett már a 60-as években is, hiszen az OSZK állományának a

⁵ *Berlász Jenő: Az Akadémiai Könyvtár kéziratárának átalakulása.* Akadémiai Kiadó, Bp. 1957. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai, 4.) (Klny. a Magyar Könyvszemléből)

⁶ *Berlász Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1802–1867.* OSZK, Bp. 1981.

⁷ *Berlász Jenő – Sz. Németh Mária: Az Akadémiai Könyvtár múltja és jelene.* Akadémiai Kiadó, Bp. 1956. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai, 2.) (Klny. a Magyar Könyvszemléből)

⁸ *Berlász Jenő: Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története.* Budapest, 1966. FSZEK (ismertetés) Magyar Könyvszemle, 83. (1967) 212–214.

⁹ Ennek katalógusát is Berlász szerkesztette: *Ötszáz éves a magyar könyvnyomtatás. Kiállítás.* Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1973. október 5.–1974. január 6. Kiállítási kalauz. Szerk. Berlász Jenő. OSZK, Bp. 1973.

¹⁰ *Szarvasi Margit: Magánkönyvtárak a XVIII. században. Főpapok és főurak, nemesek és polgárok gyűjteményei.* OSZK, Bp. 1939. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai, 7.)

¹¹ *Kulcsár Adorján: Olvasóközönségünk 1800 táján.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp. 1943.

¹² *Berlász Jenő: Könyvtári kultúránk a 18. században.* In: *Irodalom és felvilágosodás. Tanulmányok.* Szerk. Szauder József-Tarnai Andor. Bp. 1974. 283–332.

történetét tisztázandó kénytelen is volt kora újkori könyvtárak történetét is áttekinteni. Összefoglaló tanulmányainak megírása időrendben történt, megjelenésük azonban fordított lett, a 16–17. századra vonatkozó írása jelent meg utoljára.¹³ Ennek az írásának forrásbázisa az elmúlt 30 évben jelentősen kibővült, de szemlélete miatt ma is tanulságos olvasmány maradt.

Tíz évvel e tanulmányai megírása előtt foglalkozott egy, az Osztrák Nemzeti Könyvtár (ÖNB) kéziratárában megőrzött kódexszel, Hans Dernschwam könyvtárának a tulajdonosa által összeállított katalógusával. A kézirat szakszerű leírása mellett részletesen elemezte a magyarországi Fugger-faktor könyveinek provenienciáját, tartalmi összetételét, napjainkig támpontot nyújtva a hazai humanizmus története ezen izgalmas fejezete megírásához.¹⁴

Az ezt megelőző kedvenc Istvánffy Miklós volt. Kora újkori történetírásunk ezen kiváló képviselőjének könyvtárát próbálta rekonstruálni lényegében néhány dokumentum töredék alapján.¹⁵ Megállapításainak jó része csak feltevés, hiszen nem áll rendelkezésére csak néhány apró adat. Az ezt követő kutatások azonban gyakorlatilag minden sejtését igazolták.¹⁶

Istvánffy kortársának, a nádor Thurzó Györgynek bibliotékájáról csak érintőlegesen írt, az Illésházy könyvtár története kapcsán foglalkozott vele,¹⁷ külön az ezen az úton az OSZK-ba került Ransanus-kódexszel.¹⁸

Kétség nem fér azonban ahhoz, hogy a könyvtártörténész Berlász Jenő legnagyobb teljesítménye az Országos Széchényi Könyvtár megalapításának és az első hatvanöt év történetének a megírása. A történetet minden tekintetben kell érteni, hiszen az épület históriájától, a berendezésig, az alapító gyűjtemény összetételétől az ehhez került többi nagy magánkönyvtár (Horvát István, Illésházy-, Jankovich-gyűjtemény stb.) sorsáig, a rendszerezés elveiig, mindenre kiterjedt a figyelme. Széchényi Ferencet, mint az utolsó *hungarus* tudatú generáció tagját mutatja be, aki *Bibliotheca Regnicolaris*t alapított, és akinek figyelme kiterjedt arra, hogy gyűjteménye elkészült katalógusait a kor jelentős személyiségeinek elküldje itthon és külföldön egyaránt. Példát mutatott, a katalógus el-

¹³ *Berlász Jenő*: Magyarország egyházi könyvtárai a XVI–XVIII. században. In: Régi könyvek és kéziratok. Összeáll. Pintér Márta. Bp. 1974. 221–226.; *Uő.*: Könyvtári kultúránk kibontakozása a 16–17. században. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1973. Bp. 1976. 203–215.

¹⁴ *Berlász Jenő*: Dernschwam János könyvtára. Bp. 1964, OSZK (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai, 60.) (Klly. a Magyar Könyvszemléből). A kódex olvasatát le is gépelte, de ennek kiadására, sajtó alá rendezésére csak két évtized múlva került sor: A Dernschwam-könyvtár. Egy magyarországi humanista könyvjegyzéke. Kísérőtanulmánnyal közreadja Berlász Jenő. Sajtó alá rendezte, és a mutatót összeállította Keveházi Katalin – Monok István. JATE, Szeged 1984. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 12.)

¹⁵ *Berlász Jenő*: Istvánffy Miklós könyvtáráról. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1959. Bp. 1961. 202–240.; *Uő.*: Újabb információk Istvánffy Miklós könyvtáráról. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1972. Bp. 1974. 215–244.

¹⁶ *Pajkossy Györgyné*: Ellebodus és baráti körének könyvei az Egyetemi Könyvtárban. Magyar Könyvszemle, 99. (1983) 225–242.; *Boross Klára*: A pozsonyi humanista kör könyvei az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteményében. Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei, 13. (2007.) 157–185.

¹⁷ *Berlász Jenő*: Az Illésházy könyvtár. Fejezet az Országos Széchényi Könyvtár állomány történetéből. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1967. Bp. 1969. 57–95.

¹⁸ *Berlász Jenő*: Über die Vorbesitzer des Ransanus-Kodex. Magyar Könyvszemle, 85. (1969) 97–107.

küldésével¹⁹ mintegy felhívást tett a gyűjtemény gazdagítására, a mindenkori Magyarországra, az itt élő népekre vonatkozó kézzel írott és nyomtatott dokumentumok minél teljesebb összegyűjtésére. Külön tanulmányt írt Berlász Jenő arról is, hogy a magyarországi és a külföldi közvélemény miként fogadta az alapítás hírért.²⁰

Berlász Jenőnek számos tanulmánya ma is megkerülhetetlen akkor, ha a magyarországi könyvtárak és könyvhasználat történetét szeretnénk összefoglalni. Hosszú munkássága alatt szemlélete követte az éppen aktuális megközelítési módokat, a tudományos iskolák kérdésfeltevéseire maga is másként-másként válaszolt. Szigorúan forrásközpontú maradt, és a dokumentumok elemzésekor nem olyan kérdésekre akart válaszolni, amelyek nem tehetők fel a mindig aktuális korról kapcsolatosan. Gazdaság-, társadalom- és intézménytörténet olyan erős kötelék volt számára, amely szemléletét is meghatározta. Tudta, hogy minden korszak kultúrája, művelődése az akkori intézmények históriáján keresztül foghatók meg igazán, és tudta, hogy a művelődéstörténetnek szerves része a könyvek, így a könyvtárak históriája. Tanítványként ebben is Domanovszky Sándort követte.²¹

---

¹⁹ *Berlász Jenő*: Hogyan propagálta Széchényi Ferenc az Országos Könyvtárt? Az értelmiség jelentőségének felismerése. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1968–69. Bp. 1971. 55–84.

²⁰ *Berlász Jenő*: Hogyan fogadta társadalmunk és a külföld a Széchényi Könyvtár alapítását. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974–75. Bp. 1977. 101–164.; *Uő*: Stefan Stratimirovic levele gróf Széchényi Ferenchez a Bibliotheca Hungarica létrejötte alkalmából. 1802. augusztus 13/25. Magyar Könyvszemle, 116. (2000) 320–330.

²¹ Magyar művelődéstörténet. 1–5. kötet. Főszerk. Domanovszky Sándor. Bp. 1939–1942.; Hasonmás kiadása: Babits Magyar–Amerikai Kiadó, Szekszárd 1993., elektronikus kiadása: Bp. 2003. Arcanum Kiadó. Ezzel a szemlélettel szemben a művelődéstörténetként élő Magyar kódex (Főszerk. Szentpéteri József. Bp. 1999–2002, Kossuth Kiadó, Enciklopédia Humana Egyesület) nem tartalmaz könyv-, könyvtár- vagy olvasástörténeti részt.